

Régi Magyarországi Nyomtatványok. 1473-1600.

Bp. Akadémiai Kiadó, 1971. 928 p.

Aki a Régi Magyarországi Nyomtatványokról akar írni, kezdheti-e cikkét mással, mint meghatott emlékezéssel SZABÓ Károlyra? Arany János nagykorúsi tanártársában már fiatal korában megfogant az érdeklődés a magyar könyv múltja iránt, de csak Kolozsvárra való átköltözése után, az Erdélyi Múzeum régi magyar kiadványokban felettébb gazdag könyvtárának első őreként jutott arra az elhatározásra, hogy kutatásait az ország egész területére kiterjesztve egymaga elvégzi a régi magyar irodalom tudományos feldolgozásának bibliográfiai alapvetését. Munkájával kivételes értékű szolgálatot tett a magyar tudományosságunknak, minden korszerű új feldolgozás az ő immár kilencven éves eredményeire épül, ezért emlegetjük nevét mély elismeréssel manapság is.

SZABÓ Károly művének hatására föllendült a régi magyar könyvek kutatása: a könyvtárak különgyűjteményt alakítottak ki az állományukban található, 1712 előtt megjelent hazai nyomtatványokból, és az Erdélyi Múzeum, a Századok, a Magyar Könyvszemle és más folyóiratok lapjain megindult az RMK-pótlások közzlése. Századunk elején már több százra emelkedett a kiegészítések száma, de a szétszórtan napvilágot látott sok adalék inkább nehezítette, semhogy elősegítette volna a kutatók munkáját. SZTRIPSKY Híador 1912-ben kiadott könyvatos jegyzéke 732 pótlás adatait gyűjtötte egybe, s bár munkája a sok pontatlan adat miatt kemény bírálatban részesült, mégis segítséget jelentett a kutatók számára. A tudományszervezés illetékes fórumai azonban továbbra sem gondoskodtak a kiegészítések kumulált kiadásáról. 1940-re érlelődött meg a gyökeres megoldás terve: FITZ József, a Széchenyi

Könyvtár akkori főigazgatója megbízta VARJAS Bélát, hogy dolgozzon ki tervezetet az RMK új kiadására. Tehát már nem pótkötet, hanem új kiadás előkészítése a feladat.

Csak hogy Magyarország belépése a második világháborúba hosszú évekre elodázta e nagy vállalkozás megindítását. A kérdés 1954-ben került újból napirendre. Ekkor VARJAS Béla volt a Széchenyi Könyvtár főigazgatója, s az ő irányításával készült az a tervezet, amely a most előttünk fekvő munka kereteit megszabta. A tervezet ugyanis leszögezte, hogy az új kiadásban a magyarországi nyomtatványok nyelvre való tekintet nélkül, a külföldön megjelent magyar nyelvű művekkel együtt kerüljenek feldolgozásra. Vagyis az a kettős feladat, amelyet SZABÓ Károly műve első és második kötetében egymástól elválasztva oldott meg, az új koncepcióban - igen helyesen - egybeolvad.

Még két, alapvetően fontos döntés befolyásolta a munkát, mindkettőt 1961-ben hozta az illetékes akadémiai bizottság. Az egyik úgy szólt, hogy az anyagot a korszakokon belül nem betű-, hanem időrendben kell elhelyezni. A magunk részéről ezt teljes mértékben helyeseljük. PETRIK Géza négykötetes bibliográfiája például éppen betűrend szerkezete miatt volt idestova nyolcvan éven át hasznavehetetlen a könyvtörténészek számára. Tudjuk, hogy megfelelően elkészített kronologikus mutatóval segíteni lehet a dolgon (ezért várjuk türelmetlenül azt a mutatót, amelyet MARKOS Béla készít PETRIK művéhez), mégis fenntartjuk véleményünket, hogy az ilyen jellegű retrospektív bibliográfiákat alfabetikusan elrendezve ugyan könnyebb szerkeszteni, de sokkal nehezebb használni

(akkor is, ha jó mutatóval vannak el-
látva). Még nagyobb horderejű volt
azonban a másik elhatározás, amely
szerint a bizottság "fontosnak tart-
ja a kiadvány tudományos-kritikai ér-
tékének teljessé tétele érdekében az
irodalom lehető teljes feltárását".
Ez a döntés igen magas követelményt
támasztott, de kétségtelen volt, hogy
e feladat sikeres megoldása rendkívü-
li mértékben növeli a kiadvány tuda-
ományos értékét.

A Régi Magyarországi Nyomtatványok el-
ső kötete 1473-tól 1600-ig tartalmaz-
za valamennyi, bárhol megjelent ma-
gyar nyelvű kiadvány adatait és az
ugyaneddig az időhatárig hazai nyomdák-
ból kikerült, nem magyar nyelvű kiad-
ványok leírását. Aki e vaskos kötetbe
beletekint, gyorsan meggyőződhet róla,
hogy a mű szerzői nagy mértékben épít-
ettek SZABÓ Károly eredményeire, de
munkájuk mégsem az RMK új kiadása.
Csak tárgyak közös, a feldolgozás már
új szempontok alapján és új technikai
lehetőségek kihasználásával készült.
SZABÓ Károly például rengeteg időt és
fáradságot áldozva közli a címlapok
betűhív másolatát. Az új műben szabá-
lyos címleírásokat és a kiadványok cím-
lapjáról vagy első oldaláról készült
reprodukciókat találunk. Az egyformán
60 mm magasra méretezett kis ábrák
krétapapírra nyomott mellékleteken kap-
tak helyet. Kitűnő megoldás ez, mert a
kis reprodukciókon nagyítóval tanulmá-
nyozhatjuk a szedéshez használt betű-
fajtkát, a sorok elrendezését, a cím-
lapdiszket. Ugyanakkor igen gazdasá-
gos is ez a megoldás. Egyébként más
vonatkozásban is gyakran tapasztaljuk
e kötet forgatása közben a szerzők szí-
vós törekvését a gazdaságosságra. A
nyomdászok nevét például a címleírás-
ban csak így közlik: Hess, Viator, Kom-
lós. A nyomdamutatóan azután könnyű
megkeresni a nyomdászok teljes nevét,
és ott a nevek esetleges változatait
is megtaláljuk. Heltai nevét így köz-
lik: Heltai (Helth, Heltus) Gáspár.
Majd alább utalás következik: Helth,
Helthai, Helthi, Helti, Heltus ld.
Heltai.

Az RMNy első kötetében különben is nagy
értéket képviselnek a mutatók. A nyom-
dahelyeket időrendben és betűrendben
egyaránt közlik a szerzők, a nyomdászok
neveit ugyancsak két változatban
sorolják fel: egyrészt a betűrendes
személynévmutatóban, másrészt egy-egy
nyomda mestereit együtt, nyomdahelyek
szerint. Valószínűleg hasznosnak bi-
zonyul majd a címmutató, valamint a ma-
gyar nyelvű énekek és versek incipit-
mutatója is. Abban pedig bizonyosak

vagyunk, hogy a kötet olvasóinak jó
szolgálatot tesz a tárgymutató, ugy-
szintén azoknak a könyvtáraknak és
gyűjteményeknek a mutatója, amelyek
e kötet keretébe tartozó műveket őriz-
nek. Végül a fontosabb bibliográfiák
és az RMNy konkordanciamutatója zárja
a kötetet.

Nunc venio and fortissimum. Az egész
művet - a címlapreprodukciókon és a
sok mutatón kívül - főként a tárgyalt
művekről szóló irodalom alapos feltá-
rása teszi igazán korszerűvé. Ezt a
feladatot a szerzők igen magas szin-
ten, a legigényesebb formát választva
oldották meg: bibliográfiai szem-
lében számolnak be e régi kiadványok
hatalmas méretű irodalmáról. Értékel-
nek is közvetett formában, ugyanis
csak azokat a tanulmányokat tárgyal-
ják, amelyek előrevitték az egyes mű-
vekkel kapcsolatos kutatásokat. Ugyan-
akkor következetesen felhívják a fi-
gyelmet a különböző szerzők álláspont-
ja között mutatkozó eltérésekre vagy
éppen ellentmondásokra, s ilyen esetek-
ben legtöbbször állást is foglalnak.

Amivel nem vagyok kibékülve, az a
XVI. századi kiadványokkal kapcsola-
tos illusztrációtörténeti megállapí-
tások regisztrálásának a hiánya.

A Régi Magyarországi Nyomtatványok
első kötetének megalkotásában öten
vettek részt. Közülük a munka dan-
dárját hárman végezték: BORSA Gedeon,
aki egyben a csoport irányítását is
ellátta, továbbá HERVAY Ferenc és
HOLL Béla. Kisebb mértékben, illetve
átmenetileg közreműködött a kötet
munkálataiban KÁFER István és KELE-
CSÉNYI Ákos is. A jól végzett, sike-
res munka öntudatával nézhetnek a
sajtó alól kikerült első kötetre, és
máris nekigyürkőzhetnek a munka foly-
tatásának, hogy mielőbb napvilágot
láthassanak a várva várt újabb köte-
tek.

KÉKI Béla

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ: Kongresszusi kiadványok az OMKDK állományában 1945-1968. (Munkatársak: Dáczér Éva, Sasvári Györgyné, Vajda Erik). Bp. 1. Bibliográfia, 1970. 217 p. 2. Index, 1971. 424 p.

A magyarországi bibliográfiai tevékenység devalválódása után - kétségtelenül megállapítható ez az elmúlt évekre - ebben az esztendőben néhány igényes összeállítás is napvilágot látott, egymástól távol eső szakterületeken. Figyelmet érdemel ezek között az OMKDK produktuma, több tekintetben is. Mindenekelőtt azért, mert ez a katalógus, amely egyúttal a bibliográfia funkcióját is betölti, mutatja a fokozódó érdeklődést olyan dokumentumtipusok iránt, melyek egyre inkább külön kezelést igényelnek közgyűjteményeinkben. Másfelől maga a bibliográfia érdemel figyelmet, előállítására miatt.

A kiadvány fő szerkezeti elemeiben követi a mai szakbibliográfiák általános gyakorlatát. A "bibliográfia" részben írják le részletesen a tételeket valamilyen rendben, majdnem mindegy, hogy ennek a résznek milyen a szerkezete. Majd ehhez kapcsolódik az "index" kötet, amely lehetőség szerint minél több szempontu metszetben igyekszik a dokumentumokat visszakereshetővé tenni.

Ennek az egyébként elterjedt bibliográfiai koncepciónak két pontban mutatható ki az újszerűsége. Először abban, hogy a bibliográfia lemond a tételek összetett szempontok alapján való visszakereshetővé tételéről és ezt teljesen az indexrészre bizza. Abból a felismerésből fakad ez, hogy bármilyen bibliográfiai szerkezet csak egyetlen közelítésben teszi lehetővé a dokumentumok visszaidézését és ez a korszerű követelményekhez képest majdnem semmi, ezért le is lehet róla mondani. A másik újdonság az, hogy a hangsúly teljesen az indexekre tevődik, amelyek az eddigi bibliográfiai gyakorlatban mégiscsak járulékos részek voltak az ilyen összeállításoknak, bármennyire is deklarálta minden elméleti mű az indexek fontosságát. A jelen kiadvány bibliográfiai kötete azért átfogó szakrendben van, de ez aligha jelentős tulajdonsága az összeállításnak.

Az indexrész a mutatók egész rendszerével segíti a keresést. Ezek: tárgyi index, a kongresszusok megtartásának kronológikus mutatója, helymutató, végül a rendező testületek indexe. Négy mutató, amely nem egymástól függetlenül él, hanem rendszert alkot és tulajdonképpen négy közelítést tesz lehetővé a visszakeresésre. Ami igen fontos: egy kongresszus minden jellemzője minden indexsornál együtt van, tehát a kongresszusról teljes kép rekonstruálható minden esetben, bármilyen szempont alapján végezzük a keresést. A különböző indexfajták csak azt jelentik, hogy a keresési képet leíró fogalmak, szavak közül más-más az indító szó, szaknyelven szólva: a vezérszavak cserélődnek.

A tárgyi indexben egy-egy kongresszus általában maximum hat deskriptort kap - kivételesen többet is -, és ez az esetek többségében elégnek bizonyult a kongresszus leírására. A tárgyszóanyag a szerkesztők gyűjtése volt, az eredeti dokumentumokból nyerték, majd bizonyos mértékű szemantikai elemzésnek vették alá. Ez már önmagában is komoly teljesítmény, bizonyítja a szerkesztők igényességét. (Mindhármán - DÁCZER Éva, SASVÁRI Györgyné és VAJDA Erik - évek óta komoly erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a kongresszusi kiadványokat megkülönböztetett gondossággal kezeljék az OMKDK-ban. Ennek a produktumnak a történetét is érdemes lenne megírni, hiszen kezdetben fénylyukkártyás visszakereső rendszert építettek e dokumentumokhoz - mind a mai napig működik ez az apparátus - és a tárgyszógyűjtés is akkor indult el. Ahogyan a koncepció mó-

dosult, az eszközök változtak, úgy gyarapodtak tapasztalatban a szerkesztők is, míg létrejött a jelenlegi kiadvány, a tárgyszavak permutációjával és a számítógépes előállítással.)

A kiadvány "makroszintű" visszakeresést tesz lehetővé, a kongresszusi kiadvány egészének jellemzésére szolgálnak a deskriptorai. Így is két vastos kötet született. Analitikus feltárásról egyelőre nincs szó, jóllehet a kongresszusi kiadványok, műfaji jellegzetességüknél fogva, valójában ezt tennék szükségessé. Terjedelmi okok miatt azonban erről le kell mondani. Annál meglepőbb viszont az a tapasztalat, hogy a közvetlen szógyűjtéssel nyert tárgyszavak mennyire specifikusak, annak ellenére, hogy a kongresszusok egészét jellemzik és nem az egyes előadásokat. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy a kongresszusokat egyre inkább speciális témákban hívják össze. De oka a szerkesztőknek a bátorsága is, hogy szakítottak a klasszikus hagyománnyal, amely szerint a tárgyszavazás egyenlő az "osztályba sorolással"; korszerű feltárás esetén ugyanis az adott tárgyszó ugyanolyan fokban specifikus, mint a dokumentum tartalma, és nem generikusabb nála. Ezzel a megoldással egyébként megnő a tárgyszavak száma, a permutáció következtében pedig megsokszorozódnak az indexsorok. De a cél így valósítható meg, és biztosítható az index hatékonysága is. A felduzzadt tárgyszóanyagban nehezebb a keresés, növekednek a szemantikai problémák, a szóanyag elemzést és szabványosítást igényel, ésszerű határok között. A szerkesztők ezt a feladatot jórészt elvégezték, utalásaik bizonyítják ezt. A végleges szabványosítással azonban még várniuk kell, hiszen a munka tovább folyik, a későbbiekben még több tapasztalat birtokában lehet ezt megtenni. Az áttekinthetőséget az indexekben az oszlopos elrendezés biztosítja. Egyszóval minden tartalmi és külső feltétel megvan a könnyű visszakereséshez. (Mivel az indexsorok elég hosszúak, és az oszlopos elrendezés is helyigényes, az indexkötet haránt alakú.)

A számítógépes munkákat a Szegedi Tudományegyetem Kibernetikai Laboratóriumának fiatal matematikusa, MAKAY Árpád irányította, és egyben ő készítette el a munka programját is. Mint annymás esetben, most is csak elismeréssel szólhatunk Makay Árpád munkájáról, aki évek óta már több könyvtári feladatot oldott meg, kötetkatalógusok, gyarapodási jegyzékek és permutációs indexek egész sorához készített programot. Azon kevés programozók közé tartozik, akik a könyvtári feladatokat teljes mélységükben megértik és nem szimplifikálják. (Néhány esetben még fölösleges könyvtárosi rigolyákra is tekintettel van.) A bemeneti információhordozó előállítását, valamint a kész kötetkatalógus írásmunkáját az OMKDK saját gépparkjával végezte.

Összegezve a kiadványról kialakított véleményt, az OMKDK saját szintjéhez képest is kiváló bibliográfiát produkált. Ez mindenekelőtt a szerkesztők korszerű szemléletének köszönhető, az érdekelt partnerek átgondolt együttműködésének, és annak is, hogy hosszú időn keresztül kikísérletezett, kellően kiérlelt módszert sikerült találni a valóban fontos bibliográfia elkészítéséhez.

HORVÁTH Tibor

NEMZETKÖZI KÖNYVTÁRI MUZEUMOT létesítenek a hollandiai Tilburgban. (Nachrichten für Dokumentation, 1971. 3.sz.)

A KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK két fontosági kategóriába sorolását és gyűjtőkörök szerinti osztályozását becsüztette a Deutsche Forschungsgemeinschaft; a gyűjtőköri együttműködésben részt vevő könyvtárak ezentul maguk felelősek a folyóiratok rendeléséért. (Bibliotheksdiens, 1971. 2/3.sz.)

LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) néven megalakult a nyugat-európai tudományos könyvtárak szövetsége, az Európa Tanács támogatásával; elnöke J.-P. Clavel (Lausanne), titkára K.W. Humphreys (Birmingham). Az alakuló ülés (Strasbourg, 1971. márc. 17-18.) a Szövetség alapszabályain kívül az alábbi kérdésekkel foglalkozott: az európai tájékoztatási szolgálatok jegyzékének összeállítás; szimposium a kutatók könyvtárhasználatáról, a Nemzetközi könyvvév keretében (Bordeaux, 1972.); annotált katalóguscédulával ellátott disszertációk cseréje; részvétel a Közös Katalógizálási Programban, a "harmadik világ"-ból származó anyagra specializált könyvtár létesítése Nyugat-Európában, az országos gépi katalógizálási programok kompatibilitásának biztosítása. (IFLA News, 37.sz. 1971. július.)

A ROMÁN KÖNYVEKNEK a NPAC program keretében elindított első szállítmánya 1971 februárjában érkezett meg a washingtoni Kongresszusi Könyvtárba; hetenként rendszeresen követik az újabb román könyvtermést tartalmazó küldemények. A könyvek a román nemzeti bibliográfia számára készült címleírásokat tartalmazó katalóguscédulával is fel vannak szerelve. Románia a 23. ország, amely csatlakozott a közös katalógizálási programhoz. (IC Inf. Bull. 1971. 9.sz.)

A KÖNYVTÁRÜGYI TÁJÉKOZTATÁS és dokumentáció területén ad irányelveket a Zentralinstitut für Bibliothekswesen és a megyei általános tudományos könyvtárak (ill. a városi-megyei könyvtárak) együttműködéséhez az NDK művelődésügyi miniszterének 1970. nov. 19-i rendelete. A ZIB megtervezi és koordinálja az egész általános könyvtári rendszer könyvtárügyi tájékoztató munkáját, tájékoztatási eszközöket ad ki, könyvtártudományi irodalmat és egyéb információforrásokat gyűjt szakkönyvtárában. A megyei könyvtárak ellátják a ZIB-et a területük állami általános nyilvános könyvtáraitra vonatkozó információkkal, tájékoztatják a megyei és járási tanácsokat a könyvtári munka újdonságairól és problémáiról, szakmai tájékoztatást nyújtanak a városi és járási könyvtáraknak. (Bibliothekar, 1971. 3.sz.)

ORSZÁGOS LÁTOGATÓJEGYET (statewide library card) vezettek be New Hampshire állam (USA) könyvtáraiban. A látogatójegy birtokosai használhatják az állam valamennyi közművelődési könyvtárát, amely az állami könyvtárfejlesztési programban részt vesz, valamint a New Hampshire University könyvtárát. (Library Journal, 1970. nov. 1.)

"OLVASÓKERT" és rendezvények céljára 400 m² területű udvara lesz a Potsdamban épülő általános tudományos könyvtárnak. (Bibliothekar, 1971. 5.sz.)

CSAK FŐHIVATÁSÚ könyvtáros által vezetett könyvtárak működnek már az NSzK flensburgi járásában; az eddigi tiszteletdíjas könyvtárosok alkalmazását fölöslegessé tette a járás második bibliobuszának beállítás. A busz az iskoláknál áll meg, a felnőtteken kívül a két felső osztály tanulóit is ellátja; a könyvtáros maga vezeti. (Bibliotheksdiens, 1971. 2/3.sz.)

A HANGLEMEZEKET felfüggesztve helyezik el a dán fonotékákban. Bármilyen rendszerű polcba beszerelhető, függönytartószerű fősinen mozognak az egyes tasakoknak a fősínre merőleges tartósíneji, amelyeket válogatás közben egyszerűen le lehet emelni. Ezt a berendezést a nyugatnémet fonotékák is átveszik. (Buch und Bibliothek, 1971. 3.sz.)